

Анђела Ђ. Гавриловић

Филозофски факултет Универзитета у Београду

Институт за историју уметности, Београд – Србија

e-mail: andjela1321@gmail.com

КУЛТ РИМСКОГ ПАПЕ СВЕТОГ СИЛВЕСТЕРА ПРВОГ У СРПСКИМ ЗЕМЉАМА ОД 1166. ДО 1459. ГОДИНЕ*

Апстракт: У раду се посвећује пажња истраживању култа римског папе Светог Силвестера Првог (314–335) у српским земљама од времена владавине Стефана Немање (1166–1196) до пада Деспотовине 1459. године у хагиографским и иконографским изворима. Анализом је утврђено да су име овог светитеља као и подаци везани за његов живот и култ присутни у месецословима, пролозима и у другим књижевном-богослужбеним саставима током овог периода. У раду су ликовне представе светог Силвестера Римског у српском монументалном живопису обрађене и класификоване према иконографским типовима, а истакнути су и портрети који у извесним детаљима одступају од уобичајених представа овог светитеља. У раду су размотрени и текстови на свицима које свети Силвестер Римски држи у рукама.

Кључне речи: Свети Силвестер Римски, култ, хагиографија, иконографија, портрети, српско зидно сликарство, средњи век.

Међу светитељима поштованим и у православној и у католичкој цркви особито место припада римском папи светом Силвестеру Првом (314–335), који по речима житија „беше на престолу римског епископа као велика свећа на светњаку“.¹ О поштовању култа светог Силвестера у источноправославним земљама говоре очувани писани извори и његови портрети, па тако и о поштовању светог Силвестера Римског у српској средини сведоче подаци из хагиографских извора, као и представе у зидном сликарству цркава, којима до данашњег дана није посвећена одговарајућа пажња. У стручној литератури култ светог Силвестера Римског у српским земљама није до сада представљао предмет истраживања. Портрети овог римског папе се углавном помињу у монографским студијама цркава чији живопис садржи његов лик, док одређен број портрета није обрађен, а поједини од њих чак нису ни са сигурношћу идентификовани. Ако се наведеном дода и чињеница да је реч о папи чији су портрети у српском живопису релативно бројни, јасно је да се указује потреба за постојањем једног научног рада у којем би систематски био анализиран култ овог римског папе у српским земљама од времена Стефана Немање (1166–1196) до пада Српске деспотовине 1459. године у целини. Овде ће стога бити најпре разматрани подаци везани за светог Силвестера

* Овај рад је настао као резултат истраживања у оквиру пројекта *Српска средњовековна уметност и њен европски контекст* (177036) који финансира Министарство за просвету, науку и технолошки развој Владе Републике Србије. Лектуру текста обавила је Ивана Станимировић на чему јој најтоплије захваљујем. И овом приликом, најсрдачније захваљујем проф. Миодрагу Марковићу на уступљеним фотографијама.

¹ Поповић 1972, 62.

присутни у хагиографским изворима, посебно подаци из кратких, пролошких житија. У другом делу рада циљ је да се издвоје и обраде основни иконографски типови у приказивању светитеља, да се истакну њихове типичне карактеристике, да се укаже на њихово порекло, да се испита место приказивања светог Силвестера Римског у сликаном програму, начин на који је приказан и најзад да се размотре литургијске молитве на свицима које каткад светитељ држи у рукама.

Свети Силвестер, римски папа (314–335), рођен је у Риму у другој половини Швекa као син Руфина и Јусте. Побожна мајка му је одредила за учитеља презвитера Кирина. Када је постао пунолетан био је веома гостољубив и доводио странце у свој дом и помагао им. Од антиохијског епископа Тимотеја, који је једно време у току прогона хришћана живео у његовом дому, добио је много духовне користи и постао савршен у вери и врлинама. Након мучења и мученичке смрти епископа Тимотеја, којима је био сведок, Силвестер је његове мошти сахранио у свом дому. Убрзо га је епарх града Рима, Тарквиније, дозвоао и тражио од њега иметак што је остао од Тимотеја, а уједно га је и присиљавао да прихвати идолопоклонство и принесе жртву идолима.² Након смрти епарха коју је свети Силвестер провидео, сам Силвестер био је ослобођен тамнице.

После смрти римског папе Милтијада (Мелхиада), који га је произвео у чин ђакона, Силвестер је ступио на трон римских епископа. Био је упамћен као законодавац. Донео је канон о томе да се нико од посвећених не сме бавити трговином, као и уредбу да се ни у једну суботу не сме постити, осим у суботу у коју је Христос умро и васкрсао из мртвих. Овај римски папа наденуо је данима у недељи нова имена заменивши њихове старе паганске називе, па је тако нпр. одредио да се дан када је Господ васкрсао из мртвих назове „дан Господњи“. Из његовог житија је позната и епизода са змијом која је живела у једној пећини у Риму. Након што је одслужио свету службу у пећини затворио је змију у њој и она одатле више никад није изашла.

Свети Силвестер је био савременик цара Константина Великог и други римски папа након престанка прогона хришћана и прихватања хришћанства као дозвољене вере у Римском царству 313. године. Изузетно су га поштовали не само хришћани већ и пагани, од којих су многи и поверовали у Христа. Према подацима житија свети Силвестер је крстио византијског цара Константина Великог, а и царева мајка Јелена је такође прихватила хришћанство и крстила се, након присуствовања дугој распри пред Римским сенатом између светог Силвестера и Јевреја, у којој је свети Силвестер изашао као победник. Након уверљивих реплика, светитељ је извршио своје најпознатије чудо и васкрсао бика, којег је јеврејски маг Замврије Велики убио изговоривши једну реч. Папа Силвестер био је и ктитор бројних цркава у Риму посвећених Христу, Богородици, Апостолима и светим мученицима. Остао је упамћен и као велики бранитељ хришћанске вере од аријанске јереси. У изворима је посведочено да свети Силвестер услед дубоке старости није могао лично да учествује на Првом васељенском сабору у Никеји, као и да је у ту сврху послао своје представнике на сабор. Умро је 335. године у дубокој старости и сахрањен је на Присцилином гробљу у Риму.³

---

2 Титула „епарх града“ означава управитеља града и она одговара ранијој функцији „префекта града“. О титули и функцији „епарха града“ в. Kazhdan 1991, 705.

3 За житије светог Силвестера видети: *Cod. Baltim.* 521, fol. 12r–22r (Walters Ms. W. 521, тзв. „Царски менолог“, 1025–1050); *Архив САНУ бр.* 53, 103r (1330); Butler 1846, 822–823; Migne 1864, 240A–B; Delehaye 1902, 365 (16)–366 (29); Delehaye (1909), 230–231; Duchesne 1886, 170–201; Поповић 1972, 61–72; Столић 1989, 240; Pohlkamp 1995, 1905–1908; в. и наредне напомене.

Судећи према очуваним изворима, у српској средини се име светог Силвестера Римског појављује најпре у хагиографским саставима. Када је реч о култу светог Силвестера за српску средину је карактеристично да се помен овог римског папе јавља у писаним – хагиографским изворима знатно пре појаве првог очуваног портрета овог светитеља у уметности односно у монументалном живопису. Први поуздани докази који потврђују поштовање светог Силвестера Римског код Срба присутни су у Мирослављевој јеванђељу, написаном у трећој четвртини XII века за хумског кнеза Мирослава, брата великог жупана Стефана Немање. У месецослову овог рукописа забележено је да се „спомен светог Силвестера“ прославља 2. јануара, док је само светитељево име наведено без уобичајеног топонимског атрибута: *па(мѣ)т(ь) с(вѣ)т(а)го сѣлвѣстра.⁴ У месецослову који следи за типиком архиепископа Никодима помен светог Силвестера предвиђен је за 2. јануар.⁵ У овом типиксу је истакнута титула светог Силвестера [с(вѣ)т(а)го сѣлвѣстра] и он је ту означен као „папа римски“ [папи римскаго].⁶ И у Јерусалимском типиксу и Часослову насталим с краја XIV века (1395–1400) за помен римског папе предвиђен је исти датум, а он је означен на истоветан начин са топонимским атрибутом и титулом.⁷ У складу са наведеним и Дионисије из Фурне, састављач познатог сликарског приручника (1730–1734) указује на 2. јануар као дан прослављања светог Силвестера.⁸ Будући да је свети Силвестер умро 31. децембра, а да се у српским средњовековним житијима не наводи датум Силвестерове смрти, датум помена овог светитеља је могао бити условљен околношћу да је свети Силвестер можда тог дана сахрањен.⁹

Када је реч о житијима светог Силвестера Римског њих налазимо у пролозима. У њима је он ословљен као „преподобни отац“ и „папа римски“, а каткад је означен само именом као „свети Силвестер“, као нпр. у Лесновском прологу.¹⁰ У овим житијима се истичу кључни детаљи из његовог живота, а она по правилу отпочињу реченицом да је свети Силвестер оживео мртвог вола, посрамивши мага Замврија Великог. Такође се у њима наводи да је био постављен за епископа у древном Риму и наследио свог преходника Милтијада (Мелхијада), због крајњег узрастања у врлини. Житија саопштавају да је чинио многа чудеса и великог цара Константина поучавао Христовој вери и божанственим крштењем, његове телесне и душевне страсти заједно очистио. Проповедао је по Закону проповеданог Христа, творио многа чудеса и многима био „узроком спасења“.¹¹ Житија се углавном завршавају уобичајеном фразом, која говори о кончини светог Силвестера: „У дубокој старости ка Господу отиде“.¹²

Према месецослову годишњег циклуса читања јеванђеља, који следи након текста Четворојеванђеља у рукопису *Дечани бр. 1* (крај XIII и почетак XIV века), на дан светог Силвестера Римског одређено је читање 24. главе јеванђеља по Јовану.¹³

Поред хагиографских извора, очувани портрети светог Силвестера Римског сведоче да је био поштован светитељ код Срба. У периоду од времена владавине Стефана Немање до пада Србије под турску власт 1459. године он је сликан у бројним

4 Топаловић и др. 1998, 163г.

5 Трифуновић 2004, 77г; Трифуновић 2007, 77г.

6 Исто.

7 *Дечани бр. 114*, 125v; *Дечани бр. 115*, 152v–153г.

8 Медић 2005, 395.

9 Спаскиј 1997, 5.

10 *Архив САНУ бр. 53*, fol. 103г.

11 *Дечани бр. 54*, 89v.

12 Уп. нпр. *Дечани бр. 55*, 3г; *Дечани бр. 54*, 88v.

13 *Дечани бр. 1*, 237г.

црквама – у српском монументалном живопису свакако је очувано двадесет и три његове представе, а можда и више. Од ових представа једино једо данашњег дана сасвим уништен лик светитеља (његова глава) у цркви у *Љуботену* (око 1344–1345), док је у *Светом Лазару у Тиквешу* (1350–1375) његова глава јако оштећена, а остатак фигуре уништен.¹⁴ Поред ових споменика, његов лик је можда био приказан и у *Копорину*.¹⁵

У католикону манастира Сопоћани, задужбини српског краља Уроша I (1243–1276), налази се најстарији очувани портрет светог Силвестера Римског у српском средњовековном монументалном живопису.¹⁶ Свети Силвестер Римски сликан је и у време владавине краља Драгутина (1276–1282) у његовој задужбини Ариљу,¹⁷ а у време владе краља Милутина (1282–1321) портрети светог Силвестера јављају се у појединим његовим задужбинама. У току владавине Стефана Дечанског (1322–1331) лик римског епископа се илуструје у више споменика и то у различитим сценама, а његов портрет је присутан и касније, у задужбинама краља и потом цара Душана (1331–1346, краљ; 1346–1355, цар). Свети Силвестер сликан је и у задужбинама Мрњавчевића (Марков манастир, Андреаш) и Лазаревића (Раваница, Нова Павлица, Ресава).

Бројни портрети светог Силвестера у српској уметности могу се поделити у две основне групе: у групу портрета где је светитељ приказан са покривалом за главу и групу портрета где је насликан без њега. Осим тога, поделе његових портрета се могу извести према дужини и облику браде, приликом чега се издвајају одређени посебни типови, затим према присуству или одсуству тонзуре или старосном добу у којем је приказан.

Како је већ напоменуто, у *сopoћанском католикону* очуван је најстарији портрет светог Силвестера Римског у српском средњовековном сликарству (сл. 1). Овај портрет је врло значајан из неколико разлога: најпре јер је реч о првом познатом примеру његовог портрета код Срба; затим, јер се његов сопоћански портрет од осталих разликује по својим особеностима. Осим тога, овај портрет је јако добро очуван. Свети Силвестер је ту приказан над пролазом који повезује проскомидију и централни део олтара, на златном позађу које фрескотехником опонаша мозаик. Насликан је у попрсју, у полупрофилу, као старац седе косе и кружно завршене браде средње дужине која пада до груди. Приказан је у архијерејској одежди са капом са крстовима како благосиља десном и држи јеванђеље у левој руци. Он је ту уједно приказан у јединственом програмском контексту како благосиља кадионицу коју му уздигнуте руке приноси и благосиља свети Флор, у својству ђакона. Посебан програмски контекст одашиљања благослова у Сопоћанима условљен је местом сликања светог Силвестера у проскомидији. Разлог таквог програмско-иконографског решења стоји у директној вези са обредом проскомидије. Након сакупљања честица по Дискосу ниже Светог хлеба, а пре постављања звездице над Свети Хлеб, ђакон узевши кадионицу и метнувши у њу тамјан, говори свештенику: „Благослови, владико, кадило. А свештеник говори Молитву над кандилом: „*Кадило приносимо Ти, Христе Боже, на мирис миомира духовнога; примивши га у наднебески Свој Жртвеник, ниспошљи нам благодат Пресветога Твога Духа.*“¹⁸ У вези са овим чином и молитвом свети Симеон Солунски, каже: „Свршивши овако проскомидију, јереј приноси Богу кађење као благодарност за свршено

---

14 Према фотографији Ивана М. Ђорђевића (Љуботен); Бабић 1967, 162–163 (Свети Лазар у Тиквешу).

15 Радужко 2006, 121.

16 Живковић 1984, 30; Ђурић 1991, 153.

17 Војводић 2005, 292.

18 Јевтић 2009, 406.

свештенослужење и силу присутности Духа, јер Тамјан је Његово обличе. О овоме сведочи и молитва у којој се каже: „Кадило приносимо ти, Христе Боже...“. Истовремено, јереј одаје пошту Богу, приношењем и мирисом тамјана, показује да седулује осећен Светим Духом и да се од овог Тајинства излива на свет благодат Духа.¹⁹

Поред јединственог програмско-иконографског контекста, још једна особеност портрета светог Силвестера Римског је његово покривало за главу, са којим је знатно ређе приказиван. У Сопоћанима је покривало бело и украшено црним крстовима, симболом Распећа, означавајући светитеља као „служитеља Распетог ради нас.“²⁰ Са оваквим, једноставнијим покривалом за главу са крстовима свети Силвестер је приказан још у Богородици Одигитрији у Пећкој патријаршији (око 1335–1337), у Марковом манастиру (1376–1377) и Андреашу (1388–1389; сл. 5).²¹ Разлике се јављају у облику саме капе: у Одигитријиној цркви капа има зашиљен врх, у Марковом манастиру је округла са благо зашиљеним врхом, у Андреашу је капа округла пратећи облик главе, док је у Сопоћанима капа неправилне четвороугаоне форме која прати облик главе. Број портрета светог Силвестера са оваквим покривалом је мањи од броја његових портрета без покривала. Оно представља ознаку његовог црквеног седишта и карактеристичан светитељев атрибут. Осим светог Силвестера Римског, са оваквом капом са крстовима се редовно слика свети Кирил Александријски, сасвим ретко свети Петар Александријски и изузетно ретко свети Кирил Јерусалимски, а у ранијој уметности, такође изузетно ретко, свети Атанасије Александријски, што није случајност.²² Наиме, према Симеону Солунском и патријарху Валсамону, само су прелати Рима и Александрије могли да служепокривених глава, односно са митром.²³

У конкретном случају светог Силвестера Римског овај атрибут симболизује папску митру, која је могла задобијати и друге, како једноставније тако и знатно раскошније форме. У том погледу су портрети светог Силвестера у Светом Николи Орфаносу (1310–1320), Леснову (1340/1341–1346/1347), Раваници (око 1385), Матеичу (1348–1352) и Ресава (1407–1418) интересантни за наше истраживање.²⁴

У *Светом Николи Орфаносу* у *Солуну* свети Силвестер запрема нишу ђаконикона.²⁵ Насликан је фронтално у пуној фигури како десном руком благосиља, док у левој прекривеној фелоном држи затворено јеванђеље. Особености ове његове представе јесу начин одашиљања благослова са уздигнутом десном руком до висине рамена, као и једноставна, бела полукружна капа, која представља покривало римокатоличких прелата, истичући западни карактер његовог црквеног достојанства.

---

19 Migne 1866, 285 В–С.

20 Migne 1866, 396 В–С.

21 Гавриловић 2018, 95, сл. 26, 31 (у штампи; Богородица Одигитрија у Пећи); Tomić Đurić 2014, 132, fig. 8, 11 (Марков манастир); Prolović 1997: 105, Abb. VI.D, 16, 29 (Андреаш).

22 Од бројних портрета светог Кирила Александријског в. нпр. Ђурић 1991: сл. 35, 41 (Сопоћани); Живковић 1989: 71 (Грачаница); Тодић 1995: сл. 58 (Ресава); Бабић 1987, 216–217, сл. 157–159 (Краљева црква, Богородица Перивлепта у Охриду, Старо Нагоричино, Свети Никита код Скопља); за светог Петра Александријског в. Tomić Đurić 2014, 123–124, fig. 1 (Марков манастир); за портрет светог Кирила Јерусалимског в. Гавриловић (2018), сл. 29 (у штампи, Богородица Одигитрија у Пећи); за портрет светог Атанасија Александријског в. Walter 1982, 104.

23 О митри иначе као атрибуту и њеном значењу в. Piltz 1977, 21–22, 53–55; Walter 1982, 104–108; Woodfin 2012, 28–29.

24 В. наредне напомене.

25 Τσιτουρίδου 1986, 69, πίν. 6.

У *Леснову* је свети Силвестер приказан у Ђаконикону у полупрофилу као старац дуге, седе, шиљато завршене браде са троугаоном митром на глави изузетно богато украшеном низом бисера и драгог камења.²⁶

У *Раваници* је свети Силвестер насликан у Ђаконикону, фронтално у попрсју, у медаљону, а његово покривало у овој цркви највише је налик римској митри (сл. 4).²⁷

У *Матеичу* је свети Силвестер приказан фронтално у попрсју са кратком седом брадом и седом косом по узору на његове раније портрете у Светој Софији Охридској.²⁸ Оно што његов портрет у Матеичу разликује од ових ранијих портрета јесте покривало за главу са којим он није приказиван у том ранијем периоду. Оваква плетена капа налик је на покривало са којим је приказиван свети Спиридон Тримитунтски, што је права реткост када је реч о портретима светог Силвестера.

У *Ресави* је свети Силвестер приказан као старац коврцаве седе косе и двороге седе браде средње дужине са раскошном митром на глави, јединствене тог типа у српској уметности до 1459. године у виду обруча затвореног двобојном капом (сл. 6).²⁹

Другом иконографском типу портрета светог Силвестера Римског припадају његове представе без покривала, које су бројније. Римски светитељ је без покривала приказан у цркви *Светог Ахилија у Ариљу* (1296/1297), у *Краљевој цркви* (1313/1314), *Старом Нагоричину* (1316–1318), *Светом Димитрију у Пећкој патријаршији* (1322–1324), у *Бањи Прибојској* (око 1330), у *Светом Ђорђу у Горњем Козјаку* (око 1340), *Белој цркви Каранској* (1340–1342), у *Дечанима* (у оба наврата, 1338/1339–1340. године у проскомидији и 1343–1347. године у припрати), у *Богородичиној цркви у Малом граду на Преспанском језеру* (1368/1369) и *Новој Павлици* (до 1386). Лик светог Силвестера у *Латинској цркви у Прокупљу* (око 1340) је јако оштећен, али верујемо да он припада групи портрета без покривала. Од његове фигуре се види део проседе браде која је по свој прилици била кратка и кружно завршена и нешто тамније косе, а називу се и крстови фелона.³⁰

Портрет овог римског светитеља у *Ариљу* до данашњих дана није био предмет пажње истраживача (сл. 2).³¹ Ослањајући се на натпис и иконографију светитеља, можемо закључити да је овде приказан свети Силвестер Римски. Натпис крај њега је јако оштећен, али се називу слова „-ве-“ и „-р-“ [...vel]. Готово да не постоји ниједан светитељ чије име садржи слова „-ве-“ и „-р-“ осим светог Силвестера. Осим тога, архиепископ је приказан на начин на који се слика свети Силвестер – са седом косом и брадом и коврцавим праменовима без тонзуре. Приказан је са нимбом у пуној фигури у стојећем ставу, одевен у полиставрион са омофором и надбедреником, како благосиља десном руком и у левој држи јеванђеље опточено драгим камењем и бисерима. То је прва очувана представа светог Силвестера у српском монументалном живопису где је он приказан без покривала за главу, настала тридесетак година након сопоћанског портрета.

У *Краљевој цркви* светитељ има кратку, седу косу и браду, завршену у четири мања прамена.³² Овај тип портрета светог Силвестера Римског одговара општем

---

26 Габелић 1998, 70.

27 Николић 1961, сл. 6.

28 Димитрова 2002, 307, сл. 17, уп. и в. и ниже.

29 Prolović 2017, 189.

30 Према фотографији професора Миодрага Марковића, в. и Тасић 1967, 115, сл. 3.

31 Само Т. Стародубцев напомиње да је у Ариљу приказан свети Силвестер (Стародубцев 2016, 263.1919).

32 Бабић 1987, 130.

иконографском типу присутном у византијској уметности. Такав тип портрета светог Силвестера налазимо у *Менологу цара Василија II* (fol. 291) или нпр. у цркви *Свете Софије у Охриду*.³³ Овај иконографски вид јавља се и у западнохришћанској иконографији, где је свети Силвестер сликан као седи старац кратке коврцаве браде. Од примера можемо навести портрете из циклуса светог Силвестера у апсиди цркве *Светог Силвестера у Тиволију* (1250–1300), док је на такав начин, али са митром приказан у крипти цркве *Сантис Кватро Коронати* у Риму,³⁴ у *капели Палатина* у Палерму или нпр. у катедрали у *Монреалеу*.³⁵

Портрет светог Силвестера у *цркви Светог Ђорђа у Старом Нагоричину*, насликан је у фризу попрсја архијереја у апсиди испод представе Богородице у конхи.³⁶ Ово је први и једини портрет светог Силвестера у српском средњовековном сликарству којег краси тонзура.

Свети Силвестер Римски је у *Бањи Прибојској* насликан у саставу сцене *Службе отаца* на јужном зиду беме, без покривала за главу и што је сасвим необично, као човек зрелих година, смеђе кратке косе и браде која пада до груди у два прамена (сл. 3).³⁷ Са тог аспекта ова представа је јединствена у српској средњовековној уметности.

У *Белој цркви Каранској* је свети Силвестер приказан у сцени *Служба отаца*, без покривала за главу, како се много чешће приказује и без тонзуре, а са дужом, проседом брадом.³⁸

У цркви *Светог Ђорђа у Горњем Козјаку* свети Силвестер је приказан у апсиди олтара, као архијереј, у другој зони живописа, у попрсју, као старац седе косе и седе, кружно завршене браде, који десном руком благосиља, а левом држи јеванђеље.³⁹

У *Светом Димитрију у Пећкој патријаришији*, у *проскомидији дечанског католикона* и у *припрати исте цркве* при сликању светог Силвестера је примењена једна иконографска варијанта његовог лика која се у одређеним цртама разликује од осталих. У *Светом Димитрију у Пећи* светитељ је приказан као скоро потпуно ћелави старац са сасвим мало косе над челом и са дугом седом шиљатом брадом.⁴⁰ У *проскомидији Дечана* светитељ такође има шиљату, седу браду изведену у праменовима, али му је цитав задњи део главе прекривен косом.⁴¹ У сцени *Првог васељенског сабора* у припрати исте цркве он је приказан са косом која прекрива задњи део главе, али са брадом која се завршава у три коврцава прамена.⁴²

У *Богородичиној цркви у Малом градуна Преспанском језеру* другом слоју живописа из 1368/1369. године свети Силвестер је насликан у олтару, у попрсју, као старац седе косе и кратке, седе, кружно завршене, густе браде.

---

33 https://digi.vatlib.it/view/MSS_Vat.gr.1613/ (Менолог цара Василија II, Cod. Vat. Gr. 1613, око 985; приступљено 05. 05. 2018); Todić 2008, 108, fig. 2 (Света Софија у Охриду; са старијом литературом).

34 О овом циклусу в. Noll 2011.

35 Лазарев 2004, сл. 383 (Монреале, око 1180–1194).

36 Millet 1962, pl. 71/1; Тодић 1993, 71, сл. 73.

37 Пејић 2009, 69–70, 226, сл. 45.

38 Кашанин 1928, 188, сл. 39.

39 Ђорђевић 1994, 139.

40 Суботић 1964, сл. 53, 56; Ђурић и др. 1990, сл. 129.

41 Поповић 1995, 89–90.

42 Петковић 1941, pl. CIV; Милановић 1995, сл. 1; Тодић, Чанак Медић 2005, сл. 351, 411.

Сликарски приручници саветују да се свети Силвестер Римски слика као стар човек дуге браде, а да текст на његовом свитку гласи: „Теби поверавамо живот свој,⁴³ односно да се слика као „дугобрад старац“⁴⁴ који каже: „У тебе полагамо сав свој живот и наду, Владико човекољубиви.“⁴⁵ Такође се упућује савет да се његов лик треба сликати у медаљону,⁴⁶ а ерминија налаже да се свети Силвестер приказује и у сцени *Првог васељенског сабора*.⁴⁷ Наведени опис светог Силвестера је био уобичајен и од њега се није много одступало,⁴⁸ премда је постојао и други иконографски тип који је светог Силвестера приказивао кратке, и по правилу, кружне браде.⁴⁹ Имајући поменуте описе у виду, представа светог Силвестера у зрелим годинама у Бањи Прибојској представља прави изузетак и необичност, а извор уметникове инспирације за сада и даље остаје непознат.

Свети Силвестер је приказиван на више различитих места у цркви, а најчешће у простору олтару. Његове представе очуване су у апсиди у фризу архијереја у другој зони живописа,⁵⁰ затим на бочним зидовима олтару у сцени *Службе архијереја*,⁵¹ на бочним зидовима олтару у сцени *Великог входа*,⁵² на своду проскомидије,⁵³ у ђаконикону и на његовим бочним зидовима,⁵⁴ а сликан је у олтару као засебна фигура.⁵⁵ У Новој Павлици светом Силвестеру је било додељено важно место – насликан је на необичном месту, у луку прозора апсиде.⁵⁶ Његов лик се илуструје и у простору западног травеја или у припрати – у оквиру сцене *Првог васељенског сабора*.⁵⁷ У једном споменику, у Краљевој цркви у Студеници свети Силвестер је приказан у допрозорнику прозора у крај олтарске преграде, што је реткост.⁵⁸ Његове представе у оквиру циклуса *Сликаног календара* у доба самосталности српске државе нису очуване, за разлику од оних из познијег периода.⁵⁹

Портрет римског папе Силвестера Првог је у српском монументалном живопису праћен краћом или дужом формом натписа са његовим именом. У оквиру натписана највећем броју портрета су изостављени топонимски атрибут „Римски“ или титула и топонимски атрибут „папа римски“, па је светитељ означен само епитетом

---

43 Медић 2002, 540; Netherington 1996, 54.

44 Медић 2002, 361.

45 Медић 2002, 193.

46 Медић 2002, 321.

47 Netherington 1996, 64; Медић 2002, 645.

48 Са дужом брадом свети Силвестер је приказан у Сопоћанима, Ариљу, Светом Николи Орфаносу, Светом Димитрију у Пећкој патријаршији, у Бањи Прибојској, у Богородици Одигитрији у Пећкој патријаршији, у Белој цркви Каранској, у Дечанима на оба портрета, у Леснову, у Марковом манастиру, Раваници, Новој Павлици и Ресави.

49 Са кратком брадом свети Силвестер је насликан у Краљевој цркви, Старом Нагоричину, Горњем Козјаку, верујемо и у Латинској цркви у Прокупљу, затим у Матеичу, Малом граду на Преспи и Андреашу.

50 У Старом Нагоричину, Горњем Козјаку и Андреашу.

51 У Бањи Прибојској, Латинској цркви у Прокупљу, Белој цркви Каранској и Светом Лазару у Тиквешу.

52 У Марковом манастиру.

53 У Дечанима.

54 У Љуботену, Леснову и Раваници.

55 У Богородици Одигитрији у Пећкој патријаршији, Матеичу, Малом граду и новој Павлици.

56 Живковић 1993, 12 (Нова Павлица); Стародубцев 2016, 263.

57 У цркви Светог Димитрија у Пећкој патријаршији и у дечанској припрати.

58 Бабић 1987, 130.

59 Мијовић 1973, 368, 382.

„свети“ и именом. Тако је учињено у Сопоћанима [-(с)вѣ)тл снлнвѣст(ь)лрѣ-], Ариљу [...вѣлр...], Краљевој цркви [-(с)вѣ)тл снлнвѣстѣрѣ], Богородици Одигитрији у Пећи [-(с)вѣ)тл снлнвѣстѣрѣ-], проскомидији Дечана [-(с)вѣ)тл снлнвѣстѣрѣ-], Горњем Козјаку [О АГ(І)ОС/СНА/ВЕ/СТРО/С], Матеичу [-(с)вѣ)тл снлнвѣстѣрѣ], Малом граду на Преспи [О АГ(І)ОС/СІАВЕСТР[О]С:], Раваници [-(с)вѣ)тл снлнвѣстѣр(ь)л] и Новој Павлици [-(с)вѣ)тл снлнвѣстѣрѣ].⁶⁰ У Старом Нагоричину светитељев лик прати натпис са топонимски атрибуту „Римски“ [О АГ(І)ОС/ СІАВЕ/СТРОС/ РГО/МНС],⁶¹ док су портрети у Светом Николи Орфаносу [О АГ(І)ОС/ СІА/ВЕСТРОС ПАПАС/ РГОМНС], Светом Димитрију у Пећкој патријаршији [снлнвѣстѣрѣ папа-л рндлскн-], Бањи Прибојској ([-(с)вѣ)тл снлнвѣстѣрѣ папа рндлскн], Белој цркви Каранској [-(с)вѣ)тл снлнвѣстѣрѣ папа рндлскн], Љуботену [(с)вѣ)тл снлнвѣстѣрѣ папа рндлскн], Светом Лазару у Тиквешу [ὁ ἅγιος Σιλβέστρος Πάπας Ρώμης]⁶² и Андреашу [О АГ(І)ОС/ СНАВЕСТРОС/ ПАПАС РГОМНС] праћени и титулом „папа“ и топонимским атрибуту „римски“.⁶³ У Латинској цркви у Прокупљу, судећи на основу натписа крај суседних архијереја, као и усправне беле линије – последњег остатка почетног слова другог дела натписа који је био исписан уз лик светог Силвестера, закључује се да свакако није био означен само епитетом „свети“ и именом, већ да је натпис садржао и други део, било атрибут „Римски“, било титулу и тај атрибут [-(с)вѣ)тл снлнвѣстѣр(ь)л...].⁶⁴ У Леснову је од натписа очуван само епитет „свети“ [-(с)вѣ)тл...], а на фресци у Марковом манастиру светитељ није означен натписом.⁶⁵ Постојало је и још једно, средње решење где је светитељ означен само именом и папском титулом без топонимског атрибута, као нпр. у дечанској припрати [-(с)вѣ)стѣрѣ :л папа].⁶⁶

Током средњег века свети Силвестер је био приказиван у пуној фигури,⁶⁷ у попрсју,⁶⁸ фронтално⁶⁹ или у полупрофилу,⁷⁰ како држи јеванђеље и благосиља⁷¹ или у

---

60 В. Живковић 1984, 30 (Сопоћани); Војводић 2005, 292/27 (Ариље); Бабић 1987, 130 (Краљева црква); Гавриловић 2018, 95, сл. 26, 31 (у штампи; Богородица Одигитрија у Пећкој патријаршији); Ђорђевић 1994, 139 (Горњи Козјак); Димитрова 2002, 307 (Матеич); Ђорђевић 1994, 178 (Мали град); Николић 1961, сл. 6; Беловић 1999, 109 (Раваница); Живковић 1993, 15 (Нова Павлица).

61 Тодић 1993, 71, сл. 73.

62 Натпис према: Бабић 1967, 162.

63 В. Γετουριδου 1986, 69, πίν. 6 (Свети Никола Орфанос); Суботић 1964, сл. 53, 56; Ђурић и др. 1990, сл. 129 (Свети Димитрије у Пећкој патријаршији); Пејић 2009, сл. 45 (Бања Прибојска); Ђорђевић, 1994, 146 (и према фотографији И. М. Ђорђевића; Љуботен); Бабић 1967, 162 (Свети Лазар у Тиквешу); Prolović 1997, 105, Abb. 16, 29 (Андреаш).

64 Према фотографији професора Миодрaга Марковића; в. и Тасић 1967, 115, сл. 3.

65 Уп. Габелић 1998, сл. 17; Tomić Đurić 2014, fig. 8, 11.

66 Петковић 1941, pl. CIV; Тодић, Чанак Медић 2005, сл. 351, 411.

67 У Ариљу, Светом Николи Орфаносу, Светом Димитрију у Пећкој патријаршији, Бањи Прибојској, у проскомидији и припрати Дечана, у Латинској цркви у Прокупљу, Белој цркви Каранској, Љуботену, Леснову, Светом Лазару у Тиквешу, Марковом манастиру и Ресави.

68 У Сопоћанима, Краљевој цркви, Старом Нагоричину, Богородичиној цркви у Пећкој патријаршији, Горњем Козјаку, Матеичу, Малом граду на Преспи, Раваници, Новој Павлици и Андреашу.

69 У Ариљу, Краљевој цркви, Старом Нагоричину, Светом Николи Орфаносу, у проскомидији Дечана, Горњем Козјаку, Матеичу, Богородичиној цркви у Малом граду на Преспи, Раваници, Новој Павлици,

70 У Сопоћанима, Светом Димитрију у Пећкој патријаршији, Бањи Прибојској, Богородици Одигитрији у Пећкој патријаршији, Латинској цркви у Прокупљу, Белој цркви Каранској, Леснову, у припрати Дечана, некада у Љуботену, затим у Марковом манастиру и Ресави.

71 В. ниже.

пуној фигури у седећем ставу како придржава јеванђеље у крилу.⁷² Одређен број његових попрних портрета је насликан у медаљонима (у цркви Богородице Одигитрије у Пећкој патријаршији, у Малом граду на Преспи, Раваници и Новој Павлици), као се на једном месту у ерминијама налаже да свети Силвестер треба да се приказује.⁷³

У највећем броју споменика свети Силвестер Римски је приказан као архијереј са јеванђељем у рукама: у Сопоћанима, Ариљу, Краљевој цркви, Светом Николи Орфаносу, Светом Димитрију и Богородици Одигитрији у Пећкој патријаршији, Горњем Козјаку, Дечанима (у просмокидији и припрати), Матеичу, Малом граду на Преспи, Раваници, Андреашу и Новој Павлици. Светитељ је у знатно мањем броју споменика, свега у четири цркве (у Бањи Прибојској, Латинској цркви, Љуботену, Леснову и Ресави) насликан како држи у рукама отворени свитак са исписаним текстом одговарајуће молитве у оквиру сцене *Служба отаца*. У Латинској цркви је фреска претрпела знатна оштећења, па текст на свитку није читљив. У Бањи Прибојској светитељ носи свитак са текстом молитве коју свештеник чита приклоњене главе после Победничке песме „Свјат, свјат, свјат“, а пре позива „Примите, једите, ово је тело моје“: [† съ силы и мѣ блженнии слави блго тѣвколюте выпѣмь].⁷⁴ У *Леснову* држи свитак са возгласом с краја друге јектеније на литургији верних: „Да свагда чувани влашћу твојом...“ [іакѡ да подѣ дрѣжавѡу твоѡю всегда храннии есмѣ].⁷⁵ У *Ресави* он држи свитак са текстом Заамвоне молитве: „Ти благосиљаш оне који Тебе благосиљају“ [бл(аг)сл(о)вен бл(аг)сл(о)вациѣ те г(оспод)н и ос(ве)щак на те].⁷⁶ Интересантно је да ни у једном очуваном споменику на свитку свети Силвестер не носи текст молитве прописан упутством сликарских приручника „Теби поверавамо живот свој.“⁷⁷ Свети Силвестер је у једној цркви (у Белој цркви Каранској) приказан са отвореним неисписаним свитком, док је у једном споменику (у Марковом манастиру) приказан како држи у рукама трокраки крст великих димензија богато украшен бисерима и драгим камењем.⁷⁸

Како се из изложеног може видети, постоји велики временски распон од готово једног века између тренутка када се јавља први очувани помен имена светог Силвестера у писаним изворима и појаве његовог првог очуваног портрета живопису. Иако увек остаје отворена могућност да у појединим споменицима лик светог Силвестера није сачуван до данашњих дана, тешко је рећи који су узроци условили тако велики временски размак између појаве ове две врсте извора. Помен светог Силвестера Римског је у хагиографској грађи без изузетка предвиђен за 2. јануар, а текстови житија светог Силвестера ослањају се готово дословно на грчки изворник.⁷⁹ Што се тиче портрета светог Силвестера они показују разноврсност и изнијансираност и могу се поделити у неколико група у односу на присуство или одсуство покривала за главу, у односу на дужину браде и старосну доб светитеља. Пракса приказивања светог Силвестера настављена је и у познијем периоду, у време турске владавине, а она се ослања на средњовековну традицију и искуства стечена у овом периоду.*

72 У Светом Димитрију у Пећкој патријаршији и у припрати Дечана.

73 Медић 2002, 321.

74 Пејић 2009, 70; Мирковић 1982, 95; Јевтић 2009, 440.

75 Мирковић 1982, 80; Јевтић 2009, 428; Габелић 1998, 70.

76 Prolović 2017, 189.

77 Уп. Медић 2005, 395.

78 Кашанин 1928, 188, сл. 39 (Бела црква Каранска); Томић Ђурић 2014, 132, fig. 8, 11 (Марков манастир).

79 Уп. нпр. Migne 1864, 240 A–Ви *Архив САНУ бр.* 53, 103г.

* Порекло илустрација: 1) BLAGO Fund, Inc.; 2) Миодраг Марковић; 3) Према: Пејић 2009, 69, сл. 45; 4) Легат Ивана Ђорђевића; 5) Према: Prolović 1997, Abb. VI. D; 6) Simić Gordana, Todorović

Извори

Архив САНУ бр. 53, Рукопис у старој збирци Архива САНУ, Лесновски пролог, настао 1330. године

Delehaye, Hippolyte (1909): *Bibliotheca Hagiographica Graeca*, Bruxellis: Société des Bollandistes.

Delehaye, Hippolyte (1902): *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae*, Bruxellis: Apud Socios Bollandianos.

Дечани бр. 1, Четворојеванђеље с краја XIII и почетка XIV века, манастир Дечани

Дечани бр. 54, Стиховни пролог за децембар – фебруар, 1394. године, манастир Дечани

Дечани бр. 55, Стиховни пролог за децембар – фебруар, осам деценија XIV века (1370–1380)

Дечани бр. 114, Типик Јерусалимски, крај XIV века (1395–1400), манастир Дечани

Дечани бр. 115, Часослов, крај XIV века (1395–1400), манастир Дечани

Cod. Baltim. 521, Walters Ms. W. 521, менолог за јануар, тзв. „Царски менолог“, 1025–1050, Цариград

Migne, Jacques-Paul (1864): *Patrologia graeca. Cursus completus. Series graeca, Vol. 117*, Via Thibaud (Ambroise), 240 A–B.

Migne, Jacques-Paul (1866): *Patrologia graeca. Cursus completus. Series graeca, Vol. 155*, Via Thibaud (Ambroise), 285 B–C.

Топаловић, Вељко и др. (1998): *Мирослављево јеванђеље: фототипско издање*, Београд: Досије.

Трифуновић, Ђорђе (2004): *Типик архиепископа Никодима. Књ. 1 : Фототипија изгорелог рукописа Народне библиотеке у Београду*, Београд: Чигоја штампа.

Трифуновић, Ђорђе (2007): *Типик архиепископа Никодима. Књ. 2*, Београд: Чигоја штампа.

Он-лине извори

Рукопис Vaticanus graecus 1613, Менолог цара Василија II (око 985), Ватиканска библиотека, доступно на: https://digi.vatlib.it/view/MSS_Vat.gr.1613/

Секундарна литература

Бабић, Бошко (1967): *Пећинска црква Светог Лазара у Тиквешу*, Зборник Матице српске за ликовне уметности 3, 161–170.

Бабић, Гордана (1987): *Краљева црква у Студеници*, Београд: Просвета – Републички завод за заштиту споменика културе.

Беловић, Марина (1999) *Раваница. Историја и сликарство*, Београд: Издавачко предузеће Завет – Републички завод за заштиту споменика културе.

Butler, Alban (1846): *The Lives of the Fathers, Martyrs and Other Principal Saints, Vol. X*, New York: D. and J. Sadlier.

Walter, Christopher (1982): *Art and Ritual of the Byzantine Church*, London: Variorum Reprints.

Војводић, Драган (2005): *Зидно сликарство цркве Светог Ахилија у Ариљу*, Београд: Стубови културе.

Woodfin, Warren (2012): *The Embodied Icon : liturgical vestements and sacramental power in Byzantium*, Oxford: Oxford University Press.

Габелић, Смиљка (1998): *Манастир Лесново. Историја и сликарство*, Београд: Стубови културе.

Гавриловић, Анђела (2018): *Црква Богородице Одигитрије у Пећкој патријаршији*, Београд: Издавачки фонд Архиепископије Београдско-карловачке (у штампани).

Димитрова, Елизабета (2002): *Манастир Матејче*, Скопје: Центар за културно и духовно наследство Каламус.

Duchesne, Louis (1886): *Le liber pontificalis, Texte, introduction et commentaire, Tome Premier*, Paris: Ernst Thorin, 170–201.

Ђорђевић, Иван (1994): *Зидно сликарство српске властеле у доба Немањића*, Београд: Филозофски факултет: Просвета.

Ђурић, Војислав. Ј. (1991): *Сопоћани*, Београд: Просвета – Београд: Републички завод за заштиту споменика културе – Приштина: Јединство.

Ђурић, Војислав, Ђирковић Сима и Кораћ Војислав (1990). *Манастир Пећка патријаршија*, Београд: Југословенска ревија – Приштина: Јединство.

Живковић, Бранислав (1989): *Грачаница. Цртежи фресака*, Београд: Републички завод за заштиту споменика културе.

Живковић, Бранислав (1993): *Нова Павлица. Цртежи фресака*, Београд: Републички завод за заштиту споменика културе.

Живковић, Бранислав (1990): *Раваница. Цртежи фресака*, Београд: Републички завод за заштиту споменика културе.

Живковић, Бранислав (1984): *Сопоћани. Цртежи фресака*, Београд: Републички завод за заштиту споменика културе.

Јевтић, Атанасије (Епископ) (2009): *Божанствена литургија 4. Христос Нова Пасха – Свеитенослужење, причеиће, заједница Богочовечанског Тела Христовог*, Београд: Света Гора Атонска: Манастир Хиландар: Манастир Острог: Манастир Тврдош.

Kazhdan, Alexander (1991): *Eparchofthecity*, у: А. Р. Kazhdan (ed.), Oxford Dictionary of Byzantium, Vol. 1, NewYork – London: Oxford University Press, 1991, 705.

Кашанин, Милан (1928): *Бела црква Каранска*, Старица 4, 162–216.

Лазарев, Виктор (2004): *Историја византијског сликарства*, Београд: Бримо: Логос: Александрија.

Медић, Милорад (2002): *Стари сликарски приручници, II. Први јерусалимски рукопис, 1566. Типик Нектарија Србина, 1599. Књига попа Данила, 1674. Ерминија породице Зографски, 1728*, Београд: Републички завод за заштиту споменика културе.

Медић, Милорад (2005): *Стари сликарски приручници, III. Ерминија о сликарским вештинама Дионисија из Фурне*, Београд: Републички завод за заштиту споменика културе.

Мијковић, Павле (1973): *Менолог. Историјско-уметничка истраживања*, Београд: Археолошки институт.

Милановић, Весна (1995): *Програм животног у припрати*, у: Ђурић, Војислав (ур.), *Зидно сликарство Дечана. Грађа и студије*, Београд: Српска академија наука и уметности, 361–375.

Millet, Gabriel, FrollowAnatolii (1962): *La peinture du Moyen Âgeen Yougoslavie (Sérbie ; Macédoine et Monténégro)*, FasciculeIII, Paris: Imprimerienationale.

Мирковић, Лазар (1982): *Православна литургија или наука о богослужењу православне источне цркве. 2. Посебни део (дневна богослужења, свете литургије и седмична богослужења)*, Београд: Свети архијерејски синод Српске православне цркве.

Николић, Радомир (1961): *Прилог за проучавање живописа манастира Раванице*, Саопштења 4, 5–32.

Noll, Thomas (2011): *Die Silvester-Kapelle in SS. Quattro Coronati in Rom: ein Bildzyklus im Kampf zwischen Kaiser und Papst*, Berlin: Deutscher Kunstverlag.

Пејић, Светлана (2009): *Манастир Свети Никола Дабарски*, Београд: Републички завод за заштиту споменика културе.

Петковић, Владимир (1941): *Манастир Дечани, II*, Београд: Foundationis Mich. Pupin.

Piltz, Elisabeth (1977): *Kamelaukionetmitra. Insignes byzantins impériaux et ecclésiastiques*, Stockholm: Almqvist and Wiksell.

Pohlkamp, Wilhelm (1995): *Silvester I., Papst (314–335)*, у: Lexikondes Mittelalters, Vol. 7, München: Lex Ma.

Поповић, Бојана (1995): *Програм живописа у олтарском простору*, у: Ђурић, Војислав (ур.), Зидно сликарство Дечана. Грађа и студије, Београд: Српска академија наука и уметности, 77–96.

Поповић, Јустин (1972): *Житија светих за месец јануар*, Београд: Манастир Свете Телије код Ваљева.

Prolović, Jadranka (1997): *Die Kirche des heiligen Andreas an der Treska*, Wien:Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

Prolović, Jadranka (2017): *Resava (Manasija). Geschichte, Architektur und Malerei einer Stiftung des serbischen Despoten Stefan Lazarević*, Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

Радујко, Милан (2006): *Манастир Копорин*, Београд: Филозофски факултет, Институт за историју уметности – Музеј Српске православне цркве.

Спаскиј, Сергей (Архиепскоп) (1997): *Полный месецеслов Востока, Том III*, Москва: Церковно-научный центр „Православная энциклопедия“ : Паломник, 1997.

Стародубцев, Татјана (2016): *Српско зидно сликарство у земљама Лазаревића и Бранковића, Књ. 1 и 2*, Београд: Филозофски факултет, Институт за историју уметности.

Столић Хиландарац, Хризостом (Јеромонах) (1988): *Православни светачник, I*, Београд: Просвета.

Суботић, Гојко (1964): *Црква Светог Димитрија у Пећкој патријаршији*, Београд: Издавачки завод.

Тасић, Душан (1967): *Живопис средњовековне цркве у Прокупљу*, Зборник Матице српске за ликовне уметности 3, 109–128.

Тодић, Бранислав (1995): *Манастир Ресава*, Београд: Драганић.

Todić, Branislav (2008): *Représentations de Papes Romains dans l'église Sainte Sophie d'Ohrid. Contribution à l'idéologie de l'archevêché d'Ohrid*, Δελτιόντης Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας 29, 105–118.

Тодић, Бранислав, Чанак Медић, Милка (2005): *Манастир Дечани*, Београд: Музеј у Приштини (са измештеним седиштем): Центар за очување наслеђа Косова и Метохије – Mnemosyne: (Дечани, српски православни манастир Високи Дечани).

Тодић Ђурић, Марка (2014): *To picture and to perform: The Image of the Eucharistic Liturgy at Markov Manastir (I)*, Zograf 38, 123–124, 132, fig. 1, 11.

Τσιτουρίδου, Άννας (1986): *Ο ζωγραφικός διάκοσμος του Αγίου Νικολάου Ορφανού στη Θεσσαλονίκη*, Θεσσαλονίκη: Κέντρο Βυζαντινών ερευνών.

Hetherington, Paul (1996): *The 'Painter's Manual' of Dionysius of Fournà. An English translation , with Commentary, of Cod. Gr. 708 in the Saltykov-Shchedrin State Public Library*, Leningrad: Oakwood Publications.

Сл. 1 - Свети Силвестер Римски, манастир Сопоћани, ђаконикон (око 1265)

Сл. 2 - Свети Силвестер Римски, манастир Ариље, олтар (1296/1297)

Сл. 3 - Свети Силвестер Римски, Бања Прибојска, олтар (око 1330)

Сл. 4 - Свети Силвестер Римски, манастир Раваница, олтар (око 1385)

Сл. 5 - Свети Силвестер Римски, манастир Андреаи, олтар (1388/1389)

Сл. 6 - Свети Силвестер Римски, манастир Ресава, олтар (1407–1418)

**CULT OF SAINT SYLVESTER THE FIRST, THE POPE OF ROME,
IN SERBIAN LANDS 1166–1459**

The following paper investigates the cult of Saint Sylvester the First, the pope of Rome (314–335) in medieval Serbia (1168–1459) on the basis of hagiographical and iconographical sources.

Saint Sylvester, bishop of Rome (314–335) was born at Rome of Christian parents. When he was an adult, he fulfilled the Lord's command to love one's neighbor and often received strangers and travelers, serving them in his own home. After the death of Bishop Melchiades, Saint Sylvester was chosen Bishop of Rome. He was a contemporary of emperor Constantine the Great. During the reign of the emperor Constantine the Great the period of persecution had ended for the Church, and the Jews arranged a public debate to determine which faith was true. The holy Empress Helen, the mother of the emperor Constantine was present. Saint Sylvester defended Christianity and spoke for Christians, and the Jews had a large number of learned rabbis led by Zambres, a sorcerer. Quoting the sacred books of the Old Testament, Saint Sylvester convincingly demonstrated that all the prophets foretold the birth of Jesus Christ from the all-pure Virgin, His voluntary suffering and death, and His glorious Resurrection. The saint was the victor in the debate. Then Zambres killed the bull with his sorcery. The saint obstructed the evil and resurrected the bull by calling the name of Lord Jesus Christ. Zambres and the other Jews came to believe in Jesus Christ and they asked to be baptized. Saint Sylvester was the Roman Bishop for more than 20 years. He died peacefully in old age in the year 335.

This paper reveals that the name of Saint Sylvester the First of Rome is regularly present in different Serbian medieval hagiographical records: in preserved menaia for January, in prologues and other writings – sometimes with the toponymical attribute “of Rome,” sometimes with the title “pope” and toponymical attribute “of Rome” and sometimes only with the epithet “saint” and name “Sylvester.” We found the first mention of the name of Saint Sylvester in the third quarter of the 12th century, in the Gospel of Prince Miroslav, the brother of Stefan Nemanja (1166–1196). In the lives of Saint Sylvester in prologues it is stated that he carried out a lot of miracles, while the resurrecting a bull which was killed by a sorcerer Zambres the Great during their contest was especially emphasized. This miracle was usually mentioned in the first sentence of the lives of saint Sylvester found in prologoi. In hagiographical sources January the 2nd is dedicated to the memory of “our holy father Sylvester,” while the texts of the lives of Saint Sylvester almost literally rely on the Greek source.

There exists a great, almost one century long, timespan from the moment when the name of Saint Sylvester was for the first time mentioned in written sources and the time when his first preserved fresco portrait was painted. Even if we leave the open possibility that the figure of Saint Sylvester of Rome has not been preserved in some monuments, it is difficult to say what caused such a long timespan. Regarding Saint Sylvester's portraits they are present on frescoes in at least twenty three Serbian medieval churches. The preserved portraits can be seen in *Sopoćani* (c. 1265; ill. 1), in *Arilje* (1296/1297; ill. 2), in *King's church* in Studenica (1313/1314), in Staro Nagoričino (1316–1318), in the church of Saint Nicolas Orphanos in Thessaloniki (1310–1320), in the church of Saint Demetrios in the Patriarchate of Peć (1322–1324), in Banja Pribojska (c. 1330; ill. 3), in the church of the Mother of God Hodegetria in the Patriarchate of Peć (1335–1337), in the prothesis of the katholikon of the Dečani monastery (1338/1339–1340), in Gornji Kozjak (c. 1340), in the Latin church in Prokuplje (c. 1340), in

Bela crkva Karanska (1340–1342), in Lesnovo (1340/1341–1346/1347), in the nartex of the Dečani monastery (1343–1347), in the diakonikon of Ljuboten (1344/1345), in Mateič (1348 – 1352), in the church of the Mother of God at Mali grad on Lake Prespa (1368/1369), in the monastery of Marko (1376–1377), in Ravanica monastery (c. 1385; ill. 4), in Nova Pavlica (before 1386), in Andreaš (c. 1389–1389; ill. 5) and in Resava (1407–1418; ill. 6). In the cave church of Saint Lazar at Tikveš (1350–1375) the head of the saint is rather damaged, while his figure is destroyed. We distinguish between two main types in the portrayal of this bishop: the first one with a special headdress – mitre or tiara (ills. 1, 4, 5, 6) and the one without it (ills. 2, 3). The headdress of Saint Sylvester can take several different forms and there is no fixed type of its depiction.

As regards the portraits of Saint Sylvester they display a diversity and nuances in details. On saints' portraits the length of his beard and his age can both vary, as well as his position in the church where he is depicted (the apse, proskomidi, diakonikon, nartex etc.). Saint Sylvester is always depicted as a bishop, and in most churches he makes a gesture of blessing with his right hand and holds a gospel in his left hand. In four monuments he is depicted holding a scroll with a given text from liturgy, and in three of them the texts are today preserved and easy deciphered (in Banja Pribojska – the prayer after the hymn *Holy, holy, holy* and before the invitation of priest *Take, eat...: Together with these blessed powers...*; in Lesnovo the text which priest exclaims before the Great Entrance: *That, ever guided by Your might...*; in Resava the prayer behind the ambo: *O Lord, Who blesses, those who bless You...* .

The practice of depicting Saint Sylvester continued in the later period under the Turkish rule and it relied on the medieval tradition and experiences gained in that period.

